

מירב אסף, יוכבד בצלאל, רון הוז, נורית עילם וענת קינן

המורות בראי העיתונות הישראלית

במחקר זה בדקנו כיצד מורות מוצגות בעיתונות המקומית והארצית. לשם כך נותחו 160 ידיעות בסופי שבוע בחמישה עיתונים. מצאנו כי בעלי תפקידים ציבוריים ופוליטיים הם המייצגים הבולטים של מערכת החינוך, במקומן של המורות. במקרים המועטים שהמורות נזכרות הריהן גוש של אלמוניות חסרות שם ופנים. רוב הידיעות מדווחות על הנהגת פרויקטים מיוחדים המיובאים לביה"ס, והצורך בהתערבות חיצונית מוצדק על ידי תיאורים מפורשים של מורות חסרות יכולת. אנו מצביעים על חמש קבוצות המרויחות מהצגת המורות ככושלות: פוליטיקאים ונושאי תפקידים ציבוריים מקומיים או ארציים; ההורים; הנהלת בתי הספר; גופים כלכליים ואנשי אקדמיה.

מבוא

המחקר עוסק באופן שבו מוצגות מורות בעיתונות הישראלית ודמות המורות המשתקפת בה, ואמצעי התקשורת והעיתונות כמכשירים חברתיים-פוליטיים.

אמצעי התקשורת מציגים לציבור חלקים נבחרים של החברה ויש להם כוח לקבוע חלק גדול מסדר היום החברתי (מקומבס ושוו, 1995) על ידי הצגתם של נושאים מסוימים כחשובים, הדרה מוחלטת של אחרים או תיאור של עניינים בצורות מעוותות (למשל, אברהם, 2001). כך משתפת העיתונות במאבק התמידי בין שחקנים חברתיים, שהם קבוצות כוח או יחידים בעלי עניין המנסים לרתום את אמצעי התקשורת להפצה של המשמעויות הסובייקטיביות שלהם למושגי יסוד. משמעויות אלה מוצגות כאובייקטיביות (Davis, 1990) וכ"מובנות מאליהן" (Schutz, 1967) ודרך מתפרש הניסיון היומיומי (Goffman, 1974) ונקבע, בין היתר, מה נחשב קונצנזואלי או שולי, חריג או בלתי חשוב.

התחרות על השליטה במערכות החינוך אף היא מתנהלת על הבמה של אמצעי התקשורת, אולם כמעט ולא מצאנו מחקרים על מערכת החינוך ועובדיה, מורות ומורים, באמצעי התקשורת בכלל, ובעיתונות בפרט. מחקרים רבים תיארו הצלפה במערכת החינוך והצגה באור שלילי של המורות כדמויות פיקטיביות בסדרות טלוויזיה או סרטים, או כנשואות של ידיעות, סקרים וסרטי תעודה. המחקרים חשפו גורמים שהשתדלו והביאו להצגה כזו של מערכת החינוך והמורות. ביניהם היו גורמים פוליטיים וכלכליים, המקווים להרוויח מירידת מעמדם של מערכת החינוך והמורות, כוחות שמרניים המעוניינים "להחזיר נשים לבית", ואמצעי התקשורת עצמם, שמציגים נושאים באופן מוקצן כדי ליצור עניין ועלילה תקשורתית ולהגבירם.

א. הכפשת פני מערכת החינוך ועובדיה על ידי גורמים פוליטיים וכלכליים. מאחורי דיווחים וחדשות המשמיצים את מערכות החינוך בעולם המערבי, עומדים גורמים, שביניהם גם אמצעי התקשורת המתכוונים להפיק מכך הון כלכלי או פוליטי. בכיוון זה כתבו ברלינר ובידר (Berliner & Bidder, 1995) כי הדיווחים בתקשורת על מערכת החינוך הציבורית האמריקאית מתמקדים באלימות בבתי הספר, ברמה לימודית נמוכה ובהיעדר ערכי מוסר בתוכנית הלימודים. כמו כן נכללים בידיעות נתונים שגויים, מעוותים, ויש בהן התעלמות מנתונים המנוגדים לכוונות העיתונאים. מידע שגוי ומעוות מופץ בעיקר על ידי גורמים אשר מרוויחים, או מצפים להרוויח, מירידת המעמד של בתי הספר הציבוריים (למשל, החינוך הפרטי, מעבירי רפורמות ופוליטיקאים). מן הצד השני, התקשורת לא זאת בלבד שלא העמידה דברים על דיוקם, אלא אף עוררה והשתתפה בהשחרת פני המערכת. הלקאת בתי הספר (school bashing) הייתה פופולארית ומשכה את תשומת לב הציבור ובכך הגבירה את צריכת תקשורת ההמונים. באופנים כאלה היצירה של משבר מלאכותי בחינוך סיפקה לציבור האמריקאי מיתוסים ותרמה ליצירת דימוי חברתי שלילי של מוסדות החינוך והמורים.

גורמים פוליטיים שמרנים באנגליה בשנות השבעים ניגחו אף הם את מערכת החינוך (Ball, 1992) על ידי ההגברה של מסרים שליליים בעיתונות הארצית ובטלוויזיה כלפי הרפורמות בבתי הספר והצגת נתונים שגויים, ובעיקר תלו בהן את הפיחות של סטנדרטים אקדמיים, את המיתון, את הירידה בסטנדרטים של התנהגות, את הפיכת הדור הצעיר לאלים ועברייני, ואת עלייתן של מורות חתרניות שרוצות לבצע מהפכה מעמדית, פוליטית, פמיניסטית ומינית. הלקאת המורות ומערכת החינוך גרמה לגל מחאה ציבורי ולמגוון הצעות לרפורמות חדשות שמהן הרוויחו כוחות קפיטליסטיים מבחינה כלכלית וחברתית-פוליטית.

ב. תיאור שלילי של החינוך לגיל הרך על ידי גורמים שמרניים. מעונות יום לפעוטות וגנים הוצגו באמצעי התקשורת באופן שלילי כדי לחזק את ערכי המשפחה המסורתיים. נמצא כי חשיפה חוזרת למסרים המתוארים להלן חיזקה את התפישה הפטריארכאלית המעורדת את הנשים לנטוש את הקריירה למען הטיפול בילדיהן הצעירים (Hayden, 1996; Flaudi, 1991). ברוב מוחלט של המשפחות הטלוויזיוניות באוסטרליה (94% האימהות (ובמקרה אחד האב) לא עבדו והיו המטפלות היחידות של ילדיהן (Flaudi, 1991), ומרביתן של תוכניות הטלוויזיה המערביות התעלמו ממוסדות החינוך, או התייחסו אליהם במידה מועטה בלבד. בתוכניות הבידור ההתייחסות לגנים הייתה מועטה, ולרוב קריקטוריסטית וסטריאוטיפית; בתוכניות התעודה הוצגו אירועים שליליים ופלייליים; בקולנוע המטפלות בילדים היו גרוטסקיות או שליליות ותוארו מקרים רבים של אלימות; ומרבית הידיעות בעיתונות עסקו בהיבטים שליליים של המסגרות החינוכיות, כגון עלותן הגבוהה והסיכונים שבהן. ואמנם נמצא כי מוסדות לגיל הרך נתפסו על ידי הציבור כמקומות לא חיוביים והוברר כי עדיף לילדים להיות מטופלים בידי אימהותיהם (Hayden, 1996).

ג. הקצנת דמות המורה למטרות עניין ועלילה תקשורתיים. אמצעי התקשורת הרגישו דמויות קיצוניות במיוחד כדי לעניין את הצופים והקוראים. המורה מצטיירת באמצעי התקשורת כשלילית, סטריאוטיפית או בלתי ריאליסטית, וכמורות גדולות או קטנות מהחיים (Gerbner).

1963). מרבית המסרים המוצגים בתקשורת האוסטרלית נוגעים לשחיתות או לעברות פליליות ומתעלמים ממעשה ההוראה ומההיבטים החיוביים שלו (Parliament of Australia Senate, 1998).

בבריטניה הובעה דאגה מן הדימוי הציבורי של המורות שנוצר על ידי הצגתן בסדרות דרמה ואופרות סבון באופן שלילי כגנבות, מתרניות, שתיניות, עצלניות, שקרניות, חסרות אחריות ותוקפניות, שכמעט אינן נראות במצבי הוראה אלא כנסיכות חברתיות (Smithers, 2001).

בתוצרי תרבות פופולארית, סדרות טלוויזיה, ספרים, סרטים ומשחקים בארצות הברית ובקנדה נמצאו שני סטריאוטיפים קיצוניים של מורים: המורה כאנטי-גיבור שלרוב הינה אישה (גברית או חסרת מיניות) מבוגרת, ממושקפת, מיושנת בבגדיה ותוקפנית, שמופיעה כך גם בתיאורים ובציורים של תלמידים וסטודנטים להוראה. דמות של המורה ה"טוב מכרי להיות מורה אמיתי", שיש לו תפיסה רומנטית של ההוראה, או גיבור-על (לרוב גברים) שהוא נונקונפורמיסט הנאבק מול המורים "הרגילים" (המתאימים לסטריאוטיפ הראשון). הדמויות הללו הן בלתי מציאותיות והחשיפות המרובות להן מצטברות לטקסט תרבותי שיוצר סטריאוטיפים (Weber & Mitchell, 1995). כמו כן, ברוב הסרטים המורים הוצגו באופן סטריאוטיפי, ללא ניסיון לתאר את המורכבות של עבודת ההוראה (Burbach & Figgins, 1993). ולא הצליחו להיות חיים מאוזנים המשלבים את חייהם המקצועיים והאישיים (Trier, 2001), ומורה "גיבור-על" בסרטים הוליוודיים מגיע לבית הספר ממקצוע אחר – שוטר, מהנדס, איש מחשבים ואף חולה שברח מבית חולים פסיכיאטרי – והוא נאבק בסיטואציות קשות ומנצח, בעוד שהמורים "האמתיים" שחוקים וחסרי יכולת להתמודד כמוהו (Farber, Provenzo, & Holm, 1994). סרטים אלה מציעים באופן סמוי כי כל אחד יכול להיות מורה ללא צורך בהכשרה והראוי לתיאור אינם החיים "הרגילים" בבית הספר אלא רק מה שמשנה את סדרי בית הספר.

לסיכום, בתקשורת של התרבות האנגלו-סקסית רווחים תיאורים מוטעים, שליליים וסטריאוטיפיים של מערכות חינוך ומורות ומועטת ההתייחסות לפעולותיהם השגרתיות האפורות של מיליוני המורים והמורות הרגילים, שהם המקיימים את מערכות החינוך. הדמיון של אמצעי התקשורת ומערכות החינוך בישראל, כמו גם עבודת המורים, לאלה שבמדינות מערביות יכול להיות אחת הסיבות לכך שמצאנו במחקר של התקשורת בישראל תיאורים מעטים של מורות. רוב המורים בישראל הן מורות (89%) ולכן נציג ארבעה אופנים של התייחסות לנשים בתקשורת שבהם היא מסייעת לחיזוק ההגמוניה הגברית, מקבעת את מעמדן השולי של הנשים בחברה ומטפחת את הסטריאוטיפים המגדריים על אודות תפקודי מין.

א. התעלמות מן הקול הנשי ואי-הצגה של נושאים המעסיקים נשים (למיש, 2002);
 ב. התמקדות בהצגה של דמויות ראשיות גבריות בתקשורת הישראלית, כאשר הנשים לצידם מופיעות בעיקר בתפקידי קורבן. עניין זה בולט גם בסיקור ענייני חינוך בישראל – בעת דיווח על מאבקי השכר השוכתים מתוארים בלשון זכר (מורים) ומיוצגים על ידי גברים, ואילו

בעת דיווח על קשיים במערכת החינוך התיאור הוא בלשון נקבה (המורות) והנפגעות העיקריות מהשביתה הן האימהות (טורין, 2010); ג. הצגה של נשים בפרסומות כחפצים, אובייקטים מיניים, תלותיות, צייתניות וחסרות שליטה במצבים רבים, ושימוש רב יותר בגופן של נשים למכירת מוצרים באופנים פרובוקטיביים יותר (פירסט, 2000); ד. הצגה של נשים בתוכניות אירוח בטלוויזיה בעיקר בתפקידים המסורתיים של "מצליחות", "קורבנות" ו"מופקרות", וייצוג מועט שלהן כמומחיות באקדמיה ובעיתונות (פלסנר-ליבס, 2001).

העיתונות היא אמצעי תקשורת ייחודי ביחס לערוצי תקשורת ההמונים האחרים. ראשית, בניגוד לחלק מן התוצרים התרבותיים שהוצגו לעיל, היא מציגה סיפורים לא בדיוניים (non-fiction) (לימור ומן, 1998) המבוססים על מידע אובייקטיבי-אמתי מהשטח. שנית, העיתונות היא מדיום כתוב ומצומצם המטיל על העורכים מגבלות של זמן ומקום בהצגת תמונת המציאות (כספי ולימור, 1996). מגבלות אלה מחייבות תהליכי הבררה בשלושה מעגלים: הכתב (בהתאם לערכיו, תפיסותיו ותהליך החברות שעבר בארגון), העורכים (לפי תפיסותיהם ולפי נוהלי העבודה של הארגון) וגורמים מחוץ לעיתון (קבוצות לחץ חברתיות ופוליטיות, מפרסמים ולחצי שוק) (Shoemaker, 1991). לחצים של הגורמים האחרונים משפיעים במידה רבה איזה מידע יתפרסם, מה יקבל פרסום יתר, פרסום מוגבל, או כלל לא יפורסם (כספי ולימור, 1996). שלישיית, לעיתונות יש אופי חדשותי ולכן מובלטות בה חדשות "קשות", שהן חדשות "רעות" בעלות ערך חדשותי ואקטואלי גבוה (טוכמן, 1995). יש בה גם חדשות "רכות" יותר, שהן ידיעות המתמקדות בהיבטים אנושיים שאינן בעלות ערך אקטואלי, כמו גם מרכיבים בידוריים, וידיעות אלה רווחות יותר במוספים ובעיתונות המקומית (לימור ומן, 1998). העיתונים וערוצי הטלוויזיה, הרדיו ואתרי האינטרנט המשדרים חדשות, נאבקים על כספו וזמנו של הציבור, אולם המאפיינים הייחודיים של העיתונות מביאים אותה להדגשת יתר של סנסציות וחדשות "קשות". מצב עניינים זה בצירוף עם מרכוזה של מערכת החינוך בישראל, שאיפתם של פוליטיקאים להתגדר בהישגיהם בחינוך, היעדר מחקר על מורות במדיה והדמויות הנשיות המשניות או הסטריאוטיפיות המוצגות בתקשורת הישראלית הביאו אותנו לחקור כיצד תחום החינוך והעוסקים בו מוצגים בעיתונות הישראלית, ומהי דמות המורה שיכולה להיווצר מתיאורים כאלה בעיני הציבור הישראלי.

השיטה

המחקר התחיל בדצמבר 2001 לאחר שעלו לכותרות פרשות של עברות אתיות שבהן היו מעורבים שני ראשי ארגוני המורים ובציבור התעוררה התעניינות במורות ובמערכת החינוך. איסוף העיתונים נמשך 8 חודשים, עד לאחר תחילת שנת הלימודים, תקופה שבה היה עניין מועט ביותר בנושאי חינוך.

מחקרים רבים נעשו על מנת לבדוק ייצוג של אוכלוסיות חלשות (למשל – נשים, נכים, מיעוטים וכולי) באמצעי התקשורת (ראו למשל – Dixon & Linz, 2000; Len-Ríos, et al., 2005; Lind & Salo, 2002).

נבדקה תדירות ההופעה של אותה אוכלוסייה (שכיחות ההופעות וגודל הידיעות) ו/או נעשו ניתוחי תוכן כדי לעמוד על אופן ייצוג האוכלוסיות (הקשר, תיאור וכיוצא בזה). מחקר זה נעשה באופן דומה. נחקרו העיתונים הארציים הגדולים וכן עיתונים מקומיים בשתי ערים גדולות ("הארץ", "ידיעות אחרונות", ו"מעריב", "שבע" הבאר שבעי, ו"כל העיר" הירושלמי). בחירה בעיתונים אלה מאפשרת להתרשם מייצוג המורות בעיתונים שהם רחבי תפוצה וגם מתייחסים לעניינים פריפריאליים המקבלים פחות התייחסות בעיתונות הארצית (אברהם, 2001). הגיליונות שנחקרו הוגבלו לסופי השבוע, וזאת משתי סיבות. האחת, בסוף השבוע יש לעיתונים הארציים מדורי חינוך מיוחדים או ידיעות נרחבות יותר מאשר בימי השבוע. השנייה, בדרך זו יכולנו להתייחס לעיתונות הארצית והמקומית.

איסוף הנתונים נעשה במספר שלבים. בתחילה נאספו כל הידיעות, המאמרים, הידיעות והראיונות שנגעו לכל היבט במערכת החינוך - תלמידים, מורים, נושאי תפקידים, משרד החינוך, הרשויות המקומיות או גופים אחרים במערכת החינוך, או מחוצה לה. אחר כך הוצאו מן המחקר כל אלה שלא הייתה בהם כל התייחסות, ישירה או עקיפה, למורים ונותרו לניתוח 163 ידיעות.

ניתחנו את הידיעות, כמקובל בגישות הפרשניות לניתוח טקסט, בעזרת תאוריה הצומחת מן השדה (grounded theory) ולפיה נבחן החומר ומתוכו מועלות הקטגוריות לניתוח, שמהן נוצרות הכללות, ללא ניסיון להכניס את התופעה הנחקרת לדפוסים תאורטיים קיימים שנוצרו בהקשרים אחרים (שקדי, 2004). ערכנו שני ניתוחים נפרדים של הידיעות: ניתוח כמותי של כל הידיעות בעיתונים וניתוח איכותני של ידיעה "טיפוסית" אחת בכל עיתון. * שילוב כזה של שכיחות המתייחסות לכל קורפוס הידיעות עם פרשנות של פרטים ספורים ממנה עשוי לתת תמונה מקיפה יותר על התופעה (Miles & Huberman, 1984).

הניתוח הכמותי

בניתוח הכמותי של הידיעות היו 2 שלבים: שלב אינדוקטיבי שבו נוצרה מערכת קטגוריות לסיווג הידיעות, ושלב דדוקטיבי, שבו סווגו כל הידיעות במערכת זו.

השלב האינדוקטיבי

מהימנות הניתוח בוססה על ידי השוואת הניתוחים של כל החוקרים לקבוצה של ארבע ידיעות והשגת הסכמה של לפחות שלושה מהם לגבי סיווג כל ידיעה. לאחר אימוץ זה הגענו להסכמה כמעט מלאה לגבי 3 ידיעות נוספות.

* הידיעות שנבחרו הן:

1. נטע שחר, חגיגות סוף שנה בתיכון תל אביב: עץ עקור, יד שבורה ורכוש מושחת. מעריב, 28.6.02.
2. נטע אלכסנדר, בית ספר דמוקרטי ללא שעורים ובחינות יפתח במוסרה. מדור החינוך, כל העיר, 20.12.01.
3. תמר טרבליס-ידר (כתבת לענייני חינוך), איום יו"ר ארגון המורים התיכוניים להשבתת בתי הספר בפתחת שנת הלימודים. ידיעות אחרונות, 23.8.02.
4. אור אליעז, בית ספר בטוח, פרויקט עם ביטוח. שבע, מדור החינוך, 20.12.01.
5. תמר רותם, עושים קסמים. הארץ, גיליון יום שישי, 1.2.02.

בסיום התהליך נבנתה מערכת ניתוח בת שלוש קטגוריות:

1. הנושא המרכזי של הידיעה, שהוא העניין שלו מוקדש עיקר הידיעה;
2. הדמות (או הדמויות) המרכזית בידיעה, שהיא זו שיש לה התייחסות מפורשת בידיעה על ידי תיאור פיזי שלה או של פעולה שעשתה או על זיהויה בשם או בפרטים מזהים אחרים;
3. אופן הצגת המורות בידיעות (דמויות מרכזיות ושוליות), שהיא ההצגה הלשונית והמגדרית (לשון זכר/יחיד/זכר רבים/נקבה יחידה/נקבה רבים) וההקשר שבו תוארו המורים בידיעה.

הניתוח האיכותני

ניתוח פרשני יחידני נועד לחשוף רבדים עמוקים יותר בתמונה שעלתה בניתוח הכללי, להכניס את הנתונים הכמותיים להקשר מוגדר ולאפשר פרשנות רחבה יותר לממצאים. הקריטריונים לבחירה של ידיעה "טיפוסית" מייצגת התבססו על נושא הידיעה, דמויות מרכזיות ואחרות, גודל הידיעה והמדור בו הופיעה הידיעה. אלה התמצו בארבע שאלות שעליהן הוסכם בצוות כולו:

1. המורות: באיזה קונטקסט הן מוצגות? כיצד הן מתוארות? האם הן משמיעות קולן? וכיצד קולן מושמע?
 2. דמויות אחרות: אילו דמויות מוצגות? באיזה קונטקסט הן מופיעות? כיצד קולן מושמע בידיעה?
 3. הסביבה החינוכית: כיצד מוצג בית הספר? איזו התייחסות יש למוסדות אחרים (משרד החינוך, אוניברסיטאות וכו')?
 4. מסרים: אילו מסרים גלויים יש בידיעה לגבי המורות, בית הספר, מערכת החינוך וחינוך? מהם המסרים הסמויים בידיעה?
- שאלות אלה נוסחו על סמך ניתוח של מספר ידיעות על ידי כל החוקרים, ולאחר שהושגה הסכמה על שאלות אלה ועל אופן הניתוח קבע כל חוקר ידיעה "טיפוסית" אחת וניתח אותה לעומקה.

ממצאים

התוצאות של הניתוח הכמותי

טבלה מס' 1 מציגה את הדמויות המרכזיות בידיעות בכל עיתון, בסדר יורד של שיעורן בכלל העיתונים.

טבלה 1

הדמויות המרכזיות בידיעות

(בסוגריים, אחוז הידיעות עם המאפיין מכלל העיתוננים / אחוז הידיעות מכלל הידיעות בעיתון)

סה"כ	כל העיר	שבע	הארץ	ידיעות אחרונות	מעריב	דמויות
127	13(10/15)	37(29/45)	8(6/9)	17(13/21)	52(41/33)	בעלי תפקידים
57	13(23/15)	13(23/15)	13(23/14)	3(5/4)	15(26/9)	מנהלים
50	12(24/14)	7(14/8)	8(16/9)	13(26/16)	10(20/6)	תלמידים
46	13(28/15)	10(22/12)	12(26/13)	0 (0/0)	11(24/7)	מורים עם שם
46	7(15/8)	3(7/4)	15(33/16)	11(24/14)	10(22/6)	מורים אנונימיים (או אות ראשונה בשם)
38	10(26/12)	3(8/4)	8(21/9)	5(13/6)	12(32/8)	הורים/ועדי הורים
36	7(19/8)	3(8/4)	6(17/7)	3(8/4)	17(47/11)	משטרה/משפט
29	2(7/2)	3(10/4)	2(7/2)	13(45/17)	9(31/6)	ארגוני מורים
29	0(0/0)	2(7/2)	8(28/9)	10(34/13)	9(31/6)	אנשי אקדמיה
16	1(6/1)	5(31/6)	6(38/6)	0(0/0)	4(25/3)	כוחות מבחן
19	1(5/1)	1(5/0)	6(32/6)	4(21/5)	7(37/4)	שונות
493	79	87	92	79	156	סה"כ

כרבע מן הדמויות המרכזיות בכל העיתוננים הם הפוליטיקאים ובעלי התפקידים במגזר הציבורי ואחריהם המורים שיש להם שם או המופיעים כקבוצה חסרת שם (כחמישית), אחריהם מנהלי בתי הספר, התלמידים, ההורים וועדי הורים (כעשירית מן הדמויות). באופן כוללני, רוב (כ-80%) הדמויות המרכזיות אינן מורות, וגם עם מנהלי בתי הספר, אנשי בית הספר מרכזיים בפחות משליש הידיעות. מחצית מהמורות שהוזכרו הופיעו בשמן או ששמן נזכר כמי שעשו או אמרו דבר מה, ומחציתן מתוארות ללא שמותיהן, כלומר כקבוצה אנונימית המכונה "המורים", "צוות המורים" וכולי. כך, גם אם מורות הן כחמישית מן הדמויות המרכזיות בכל הידיעות, חציין נשאר אלמוני. זאת, בניגוד למנהלי בתי הספר, שלרוב מופיעים בשם או ששם מוזכר בידיעה. ב"הארץ" וב"שבע" שיעור המורות שהן הדמויות המרכזיות הוא הגבוה ביותר (כרבע).

הנושאים המרכזיים בידיעות מוצגים בטבלה מס' 2.

טבלה 2

הנושאים המרכזיים בידיעות

(בסוגריים, אחוז הידיעות עם המאפיין מכלל העיתונים / אחוז הידיעות מכלל הידיעות בעיתון)

נושא מרכזי	מעריב	ידיעות אחרונות	הארץ	שבע	כל העיר	סה"כ
פלילי/אתיקה/אלימות	16(31/46)	9(18/47)	4(8/15)	5(10/14)	17(33/42)	51
תכניות/פרויקטים	2(6/6)	0(0/0)	5(14/18)	16(46/43)	12(30/34)	35
פרסים/ הצלחות/כישלונות	2(11/6)	0(0/0)	5(26/19)	9(47/24)	3(16/2)	19
תנאי עבודה/שכר/קיצוצים	5(26/14)	3(16/16)	6(32/22)	4(21/11)	1(5/2)	19
מדיניות המשרד (רפורמות, תכ"ל)	4(29/11)	5(36/26)	3(21/11)	0(0/0)	2(14/5)	14
דיוקן (מורה, תלמיד, בית ספר)	2(18/6)	0(0/0)	4(36/15)	3(27/8)	2(18/5)	11
אבטחה	2(67/5)	0(0/0)	0(0/0)	0(0/0)	1(33/3)	3
הורים (תשלומים, ועדי הורים)	2(33/6)	2(33/11)	0(0/0)	0(0/0)	2(34/5)	6
סה"כ	35	19	27	37	40	158

ישנם שני נושאים שכיחים בכל העיתונים: (א) תכניות-פרויקטים, פרסים-הצלחות-כישלונות ומדיניות משרד החינוך (כשתי חמישיות); ו(ב) עניינים הקשורים בפלילים-אתיקה-אלימות (כשליש). אחריהם מופיעים נושאים הנוגעים לתנאי העבודה והשכר של המורות או קיצוצים תקציביים (כעשירית), וכשביעית מן הנושאים הם דיוקן של דמות חיה במערכת החינוך (מורה, תלמיד, בית ספר). שכיחותם של שאר הנושאים זניחה. הנושאים השכיחים ביותר הינם כאלה גם בעיתונים "הארץ" ו"שבע", ובמידה פחותה ב"כל העיר".

ב"מעריב" וב"ידיעות אחרונות" הנושא הבולט ביותר הוא פלילים-אלימות-אתיקה, הכולל אלימות של מורות כלפי תלמידים או להפך, של תלמידים כלפי תלמידים ושל תלמידים כלפי בית הספר, למרות העובדה שרוב מפעילי האלימות בידיעות הם גברים, המורות הן שמצטיירות כנשים אלימות ושליליות בהיותן רוב המועסקות במגזר. ב"ידיעות אחרונות" בולט הנושא "מדיניות המשרד", אשר מיוחס ליוזמות של משרד החינוך או אנשי אקדמיה, כאשר האחרונים מתוארים בהרחבה בעוד שלמורות אין "קול" בידיעות האלה.

ב"הארץ" אין נושאים בולטים, וכולם קשורים יותר למורות ולעבודתן, תנאי עבודה ובעיות השכר של המורות, עשייה חינוכית בתכניות או פרויקטים הנעשים בבתי הספר, הצלחות חינוכיות של מנהל וצוות מורות ועל מסירות רבה לתלמידים ולבית הספר. בניגוד ל"מעריב"

ו"ידיעות אחרונות", פלילים ואלמות אינם נושאים עיקריים בו. "הארץ" מציג דיוקנאות של מנהל ומורות כדוגמאות מופת, ושל מורות שחשות כי אינן זוכות לתנאים ולכבוד הראוי. הראשונות מצטיינות בטיפוח פרויקטים מיוחדים בביה"ס, ביחס אישי לתלמידים ודאגה אישית להישגיהם הלימודיים, ובמסירות יתרה.

ב"שבע" הנושאים הבולטים הם תכניות-פרויקטים ופרסים-הצלחות-כישלונות, בעיקר בחינוך המוניציפאלי. בדרך כלל יש בידיעה גישה אוהרת לבתי הספר ולמערכת החינוך המקומית, העלאה על נס של דברים ייחודיים שנעשים בביה"ס וראייה של "שינוי מתמיד" וחדוש כערכים חשובים מאוד. לכן ההצלחות של הפרויקטים ומתן הפרסים מתוארים כחגיגות רבה תוך כדי האדרתם. עם זאת, יש בידיעות התייחסות רק לפרויקט שמדווח עליו ולא לפעילויות ארוכות טווח, ואין הערכה מקצועית לפרויקטים ואזכור תכליתם והמשכם. בחגיגות הללו המורות אינן נזכרות וכאילו "עומדות בצל", אף שיש ידיעות מעטות על אודות הצלחה של יוזמה חינוכית מקומית המיוחסת גם למורות.

ב"כל העיר", כמו בעיתונים הארציים "מעריב" ו"ידיעות אחרונות", הנושא הבולט ביותר הינו פלילים-אתיקה-אלימות ואחריו תכניות-פרויקטים. ל"כל העיר" יש, מבחינת נושאי הידיעות, אופי של עיתון ארצי בעוד של"שבע" יש ייחוד של מקומון.

ההתאמה בין הדמויות המרכזיות ובין הנושאים המרכזיים

בהשוואה של הופעת הדמויות המרכזיות בידיעות עם הנושאים המרכזיים העלינו כי ישנם צימודים ברורים של הפוליטיקאים עם ההיבטים החיוביים ושל המורות עם ההיבטים השליליים. כלומר, היבטים חיוביים במערכת החינוך כיוזמות חינוכיות, פרויקטים ותכניות לימודים חדשות בכתב-הספר אינם ביוזמת המורות, והדמויות המרכזיות היו, בדרך כלל, הפוליטיקאים ובעלי התפקידים במגזר הציבורי. מעורבות מורות בתביעות משפטיות וחקירות ואתיקה, נושאים שנחשבים כשליליים, הדמויות המרכזיות היו, בדרך כלל, אנשי בתי הספר (גננות, מורות, תלמידים) או הורים. דיווחים כאלה מאירים באור יקרות את הפוליטיקאים ומשחירים את פני העוסקים בחינוך עצמו, ומחזקים או יוצרים את הדימוי השלילי של המורות.

הצגת המורות בידיעות

חלק זה מתאר כיצד כל המורות, דמויות מרכזיות ולא מרכזיות, הוצגו בידיעות. מצאנו כי בכל העיתונים יש פי 1.6 יותר דמויות גבריות מאשר נשיות (86 לעומת 50). גברים מופיעים מעט יותר כקיבוץ (למשל: חבר המורים, צוות המורים בלשון זכר) ונשים מופיעות במידה מכרעת כיחידות (למשל המורה א' טענה ש..., המחנכת בכתה). הדמויות הגבריות הקיבוציות רבות פי 1.3 מאשר היחידים, והדמויות הנשיות היחידות רבות פי 7 מאשר הקיבוציות. השימוש בלשון זכר לתיאור קבוצת אנשים הכוללת נשים וגברים הוא נוהג בשפה. עם זאת, ההתייחסות לקבוצה כ"מורים" נעשית גם כאשר בידיעה אין ולו גבר אחד. פילוח הידיעות לפי מגדר האנשים המוזכרים בהן מוצג בטבלה מס' 3. ההבדלים המוצגים בטבלה נמצאו לא מובהקים.

טבלה 3 תוכן הידיעות לפי מגדר

הנושא	גברים	גבר	נשים	אישה	סה"כ
חשודים באלימות, פלילים או אתיקה	6	23	1	7	37
נפגעו מאלימות	9	5	1	7	37
פעילים או מצליחים בפרויקט חינוכי	5	2	4	11	21
תלונות על פעילות חינוכית	9			3	9
תנאי עבודה, פיצויים ופיטורין	16	7		8	31
שונות	2	2		5	9
סה"כ	49	37	6	44	136

בענייני חינוך מוזכרים הגברים פי 1.3 יותר מנשים, ויש לגברים ולנשים תפקידים שונים בידיעות אלה: המורות היחידות מופיעות כשייכות לפרויקט חינוכי או לשינוי בבית הספר. המורים כקבוצה מופיעים גם הם כקשורים לפרויקט חינוכי, אבל בעיקר כמי שצריך ללמוד ולהשתלם.

בענייני פלילים ואלימות גברים מוזכרים פי 2.2 יותר מנשים ויש לגברים ולנשים תפקידים שונים בידיעות אלה: גברים יחידים מופיעים בעיקר כחשודים באלימות ובפלילים והמורות היחידות מופיעות במידה שווה כנפגעות מאלימות וכמפעילות אלימות. בענייני תנאי עבודה ופיטורין מוזכרים בעיקר גברים ומעט מאוד מורות, גם במקרים בהם ההתייחסות בידיעות אלה היא לנשים בלבד.

התוצאות של הניתוח האיכותני

מניתוחי העומק האיכותניים של חמש הידיעות שנבחרו, עלו מספר הכללות לגבי הדרכים שבהן מוצגות המורות בעיתונות שנסקרה.

המורות נעדרות מה"חזית" של כל עניין הנוגע בהן ולהן. המורות הן "בעלות הידע" והמומחיות בתחומי הדידקטיקה, הפדגוגיה והחינוך, אולם למרות זאת הן לא הוזמנו לתאר, להסביר או לדון במה שמתרחש בכיתות או בבתי הספר, ואף לא ניתן להן להשמיע את קולן באופן ישיר או בצייטוט משמעותי מדבריהן.

— ב"מעריב" הידיעה עוסקת בתיאור השחתת רכוש בית הספר כפעולת סיום של תלמידי י"ב ותגובות של גורמים שונים. החזית שייכת למנהלן בית הספר, למנהלת בית הספר, לשרת החינוך ולדוברת משרד החינוך, התוקפים את מעשה הוונדליזם של התלמידים ומגבים את החלטת ההנהלה לבטל את מסיבת הסיום. המנהלן זועק על כישלון חינוכי ופונה אל התלמידים במכתב (המצוטט כולו) והמנהלת רומזת על כיוון חינוכי חדש: "בעקבות האירוע החלטנו לחזור לגבולות פחות מתירניים". לעומתם, דברי "המורים"

ו"צוות המורים" המצוטטים בקצרה נוגעים לפגיעה אישית בהם: "אנחנו פגועים, אחרי מה שקרה אנחנו לא רוצים לשמוח איתם". לא ברור מיהם אותם "מורים" ואמרה זו נראית פרפראזה של דברי המנהלת "המורים מרגישים פגועים ואינם רוצים לשמוח עם תלמידי השכבה". המורים אינם מקבלים במה להשמיע את דעתם על המקרה עצמו, הסיבות לו וההשלכות שלו.

— ב"ידיעות אחרונות" עוסקת הידיעה באיום של שביטה קרובה של תלמידים כנגד קיצוצים ופיטורים. יו"ר ארגון המורים מוצג בהרחבה. הוא מתרה על שביטה קרבה, מתנגד לקיצוצים ולפיטורין של מורים ומביע דאגה לתלמידים שיתקשו להשלים שעות הוראה רבות. כותרת הידיעה היא "המורים: נשאיר את התיכונים בבית", אך לא ברור מיהם המורים המצוטטים שכן אין כל התייחסות למורים בגוף הידיעה, ונראה כי האמרה מיוחסת ליו"ר ארגון המורים.

— ב"הארץ" הידיעה עוסקת בתכנית לימודים חדשה וניסיונית במדעים בכמה בתי ספר בדוויים. החזית שייכת ליוזם ומדריך פרויקט המדעים — ד"ר אברהם עמאר. בידיעה הוא משמיע את חזונו החינוכי ואת הרציונל לפרויקט. הוא אומר "כבן אדם אני רוצה לתת לאוכלוסיה שממנה באתי. ראיתי שבבית הספר לא עושים ניסויים ומלמדים בשיטות מיושנות. התחלתי להתנדב בעצמי וללמד". אף על פי שמורות מעבירות את הפרויקט, כל הצלחה מיוחסת לד"ר עמאר. "אחת המורות" (ללא שם או ציון בית הספר) מביעה את דעתה על הפרויקט: "אי אפשר להשוות בכלל את העבודה פעם ועכשיו... פעם פשוט לימדנו את החומר בצורה פרונטלית. לא שאלנו שאלות והתלמידים לא התנסו בעצמם. מי שראה מה שהמורה עשה ליד הלוח — ראה, מי שלא — לא. עכשיו הם הרבה יותר מתעניינים ושואלים". המורה מבדילה בין הנעשה פעם ועכשיו אך לא מציגה פן חינוכי, אידאולוגי או כל הסבר לפעולותיה כמורה המעבירה את הפרויקט לתלמידיה. לעומתה ד"ר עמאר מוצג כמי שיש לו חזון שלם ומפורט שקטעים ממנו מובאים לידיעת הקורא: "כדי לעורר ילד לחשוב על הנעשה סביבו השיטה היא להציג לו קונפליקט זה היופי שבמדע...".

— ב"כל העיר" מתוארת יוזמה חדשה להקמת בית ספר ייחודי. היוזמה להקמת בית הספר וההחלטה על הדרך החינוכית שלו נעשית על ידי ההורים. בידיעה מצוין ש"המורים ייקראו 'חברי צוות', ולרובם אין תעודת הוראה" — כלומר במסגרת זו יש רצון שלא לשתף מורות בעשייה החדשנית. מעבר להצהרה זו אין התייחסות לאותם חברי צוות ולא ברורה פעילותם בבית הספר, שכן בידיעה מוצהר רק מה לא יהיה בבית הספר: "בית הספר הדמוקרטי בירושלים הוא יוזמה של קבוצת הורים התומכת בשיטת חינוך ללא שיעורים, ללא תכנית לימודים וללא ציונים".

— ב"שבע" הידיעה מתארת פרויקט נגד אלימות שנעשה באחד מבתי הספר המקיפים בעיר. מנהלת בית הספר מציגה פרויקט למניעת אלימות ומסבירה את חשיבותו: "זהו אחד הפרויקטים החשובים ביותר המתקיימים בבית הספר. שמחתי לראות שגם במשטרה מייחסים חשיבות לנושא ומקצים לכך כוח אדם". הפרויקט הוא פרי שיתוף פעולה של

משטרת ישראל, בית הספר, עמותת מציל"ה והמשמר האזרחי. במילה "בית הספר" המופיעה ברשימת המשתתפים ובכותרת הידיעה ("בית ספר בטוח פרויקט עם ביטוח") הכוונה כנראה למורות המעבירות את הפרויקט בכיתות אך אין שום ציון לכך. המילה מורים אינה מופיעה בידיעה ואין כל התייחסות לנעשה בכיתה.

המורות אינן משפיעות ותיפקודן איננו מספק ולכן יש צורך בהתערבות ובעזרה חיצונית לבתי הספר בתחומים החברתי-משמעותי והלימודי-חינוכי.

— ב"מעריב" מתואר מצב שבו כשל בית הספר בהעברת מסרים חינוכיים. כשל זה בא לידי ביטוי במעשה הוונדליזם עצמו, וגם מוצג במפורש במכתב שכתב מנהלן בית הספר: "לעלובי מחזור נ"ו — סמל מהלך לכישלון חינוכי אדיר...". בידיעה לא מתואר כל דיאלוג בין תלמידי השכבה לצוות המורות או ההנהלה: "עתה עסוקים התלמידים וההנהלה בחילופי האשמות". בית הספר נעזר בשני גורמים חיצוניים: הראשון, המשטרה שחוקרת את האירוע, והגורם השני, משרד החינוך שעומד מול מחאת התלמידים ומגבה את החלטת הנהלת בית הספר. גם התלמידים שאמורים היו לחגוג את מסיבת הסיום "...מתארגנים לאירועים חלופיים, שלא במסגרת בית הספר".

— ב"ידיעות אחרונות" המורים ונציגיהם נכשלו במשא ומתן נגד הקיצוץ של 39,000 שעות לימוד ולכן הם "גייסו" מאות אלפי תלמידים, באמצעות שביתה, למאבקם. בנוסף, יו"ר ארגון המורים מביע דאגה "בעיקר לתלמידים שידי הוריהם אינה משגת שיעורים פרטיים". בכך נרמז כי מערכת החינוך אינה יכולה להוות גורם יחיד בהכנת התלמידים לבחינות הבגרות וכי נדרשת עזרה חיצונית.

— ב"הארץ" בתי הספר מתוארים כ"נחשלים", אשר "נואשו ממערכת החינוך", הם מנהיגים "שיטות מיושנות" ואינם מעוררים סקרנות. הפתרון למצב זה אינו מגיע מתוך המערכת אלא מהאקדמיה. הכותרת "עושים קסמים" אמנם מתארת את הניסויים המדעיים שנערכים בתכנית אך גם מרמזת על השלכות התכנית על אותם בתי הספר — התגייסות הקהילה, שינוי שיטות הלימוד ועלייה כללית בהישגים, בזכות אותו "קוסם" שהופיע בבית הספר — ולו מוקדש החלק הארי של הידיעה. כך נאמר: "נראה שהפרויקט מחולל את השינוי המקווה בחשיבה ובשיפור ההישגים. כך למשל בכתה... ממוצע הציונים של התלמידים שהשתתפו בפרויקט ב-99 עלה ב-25% בתום השנה הראשונה".

— ב"כל העיר" אין ביקורת גלויה כלפי בתי הספר, אלא שיוזמת ההורים, כפי שהיא מוצגת בידיעה, מעמידה את תפיסת עולמם אל מול המערכת הקיימת: "לא יהיו, שיעורים, תוכניות לימודים מוגדרות, מבחנים, מטלות או ציונים. נקודת המוצא שלנו רואה בילד אדם סקרן ואינטליגנטי שמוסגל ללמוד לבד בעקבות חשיפה לגירויים שונים". המשתמע הוא שמערכת המנהיגה שיעורים, תכניות והערכה אינה רואה בילד אדם סקרן ולומד עצמאי. ההורים מתנערים מסממנים נוספים של המערכת — הם אינם מעוניינים במורות שצמחו במערכת ומשנים את שם התפקיד, הם פותחים את בית הספר ללא אישור ותמיכה כלכלית של משרד החינוך, ואף מבקרים בתי ספר ניסויים אחרים.

— ב"שבע" לא מצוין כי יש אלימות, אך ההרגשה הכפולה בכותרת של "בטוח" ו"ביטוח", והצורך בפרויקט שכל כולו עוסק באלומות מעלים שאלה לגבי רמת הביטחון שיש בבית הספר. הדגש בידיעה הוא על הפרויקט — בידיעה קטנטנה זו מופיעה המילה מספר רב של פעמים, ונאמרות עליו תשבחות שונות: "חדשני", "אחד הפרויקטים החשובים ביותר", "חשוב מאוד לחברה", "חשיבות הנושא" וכן התייחסות לאפקטים חיוביים עתידיים. הפרויקט פותח ומועבר גם על ידי גורמי חוץ — המשטרה, עמותת מציל"ה והמשמר האזרחי.

בידיעות המורות מזהות עם מציאות דלה. בית הספר מתואר כסביבה משמימה ודלה מבחינה לימודית, מסוכנת לביטחון הפיזי של התלמידים ושל המורות, ואינה מאתגרת את התלמידים. המורות מוצגות כשטחיות ונעדרות חזון חינוכי.

— "מעריב" מתוארת סביבה לימודית כושלת ומסוכנת, שכן בעקבות השחתת הרכוש נפגעו המורות רגשית ופיזית (שבירת היד של סגנית המנהלת). המורות אינן מקושרות לשיח החינוכי שהתפתח בעקבות האירוע אלא מתוארות כ"מסורות לעבודתן" וכ"נעלבות". כך, "למרות שהבלגן חגג" המורות המשיכו בתפקידן (דאגו לכיתות נקיות, העבירו מבחני בגרות, התקשרו לנבחנת חסרה) ומחאתן הייתה הבעת עלבון. אין מדובר פה ברמויות המובילות מהלכים (בניגוד למשל לדרך בה מוצג המנהלן) אלא מובלות על ידי האירועים.

— ב"ידיעות אחרונות" יו"ר ארגון המורים מציג עצמו כנלחם על עתיד החינוך, אך לא כך הדבר. הדגש הרב המושם בידיעה על פיטורי מורות וקיצוץ משרותיהן, הצהרתו של יו"ר הארגון "שלא יאשימו אותנו בריטואל הקבוע של איומי השביתה", והנימה המזלזלת של הידיעה, אשר בין השאר מתייחסת לפתיחה סדירה של שנת הלימודים בבתי הספר היסודיים כ"הפתעה נדירה", רומזים כי הציבור תופס מאבק זה כריטואל שמטרתו "סחיטת" כסף לטובת המורות ולא מאבק על עתיד החינוך.

— ב"הארץ" תיאור בתי הספר ותגובתה של המורה (שהובאו לעיל) מדגישים עד כמה סביבת בית הספר דלה מבחינה אינטלקטואלית ועד כמה שיטות הלימוד מיושנות ושמרניות. המורה, המשמשת בידיעה זו כנציגת בתי הספר, מרוצה מהמצב החדש אך אינה שותפה לחזון ולרצינות העומדים מאחוריו ואיננה מעוררת דיון או ביקורת על הנעשה בבית הספר או על הפרויקט עצמו.

— ב"כל העיר" מערכת החינוך הקיימת נעלמת מעיני המורים — ובמקביל מושם דגש על כוונת בית הספר להוות אתגר אינטלקטואלי עבור תלמידיו. הצגה שכזו מרמזת כי בתי הספר כיום אינם עושים זאת. ההדגשה כי למרבית מורי בית הספר לא יהיו תעודות הוראה מקשרת את המורות ואת הכשרתן לסביבה הדלה של בתי הספר.

המורות מועלמות מעיני הקוראים, וכאשר הן נזכרות, מתייחסים אליהן כגוש של אלמוניות חסרות שמות ופנים.

בין הביטויים המופיעים בכל העיתונים אפשר למנות: "מורים", "המורים", "צוות המורים", "בית הספר", "מורה" ו"אחת המורות".

המורות רק מגיבות על דברים שהושמעו או לגבי מצבים שתוארו.

- ב"מעריב" נאמר שהמורות פגועות ושאינן מעוניינות לשמוח עם התלמידים. תגובת "ברוגו" זו מחווייה לעומת דבריו החריפים והמהותיים של מנהלן בית הספר.
- בכותרת של "ידיעות אחרונות" מגיבות המורות לכישלון המו"מ עם האוצר: "נשאר את התיכונים בבית". כאמור, לא ברור על אילו מורות מדובר שכן כל הידיעה עוסקת במחאתו של יו"ר הארגון. לא תוארה מחאה אישית או ציבורית של מורות.
- ב"הארץ", כאמור, מורה אחת מגיבה בחיוב לפרויקט תוך שהיא משווה בין המצב הקודם למצב כיום. שוב, כאשר תגובה זו עומדת במקביל לחזונו המנומק והבהיר של ד"ר עמאר, דברי המורה נראים דלים וילדותיים.

דיון

המחקר העלה כי העיתונות הכתובה עוסקת בעיקר במפעלים במערכת החינוך ובאלימות ופלילים בבית הספר. בידיעות אלה כיכבו בעיקר נושאי תפקידים ציבוריים והוצגו מורות מעטות מאוד. הידיעות עוקבות במידה רבה אחרי "החדשות", והסיבות להופעתן הן, בדרך כלל, אירוע מפר סדר (אברהם, 2001). החדשות ה"טובות" היו על אודות פרויקטים ופיארו אנשים מחוץ לבית הספר: אנשי אקדמיה, גופים מתערבים ויזמים פרטיים ואנשי משרד החינוך. הישגים, הצלחות, שינוי נזקפים לזכותם של יחידים סגולה שנמצאים בבית הספר — מנהלים יוצאי דופן או מורים "חד פעמיים", ולא המורות המפעילות את בית הספר ואת הפרויקטים השונים. בתי הספר תוארו כעולם של אי-סדר וחוסר ביטחון, והמורות חסרות אונים וקרבות של אלימות. בעיות מסוגים שונים נפתרו על ידי גורמים שמחוץ לבתי הספר. המורות כיכבו בעיקר בידיעות שעניינן אתיקה-פלילים-אלימות ונעדרו מהטקסטים המבנים מציאות וקובעים מה ייוודע ומה יושמע. מכל אלה בולטים שני ממצאים: העלמתן של המורות מן הכמה הציבורית ותיאור המורות כחסרות כישורים והצגת בתי הספר כמקומות שאינם מתפקדים בהתאם לציפיות מהם.

תיאור המורות בעיתונות כדמויות חיוורות ושליליות דומה לתיאוריהן במדיה בתרבויות האנגלו-סקסיות, אך הדרתן מן העיתונות הכתובה נראית ייחודית לישראל. נתייחס תחילה לכוחות החברתיים-פוליטיים-כלכליים בישראל שמעוניינים בהדרה של המורות ובהצגתן באופן שלילי ואחר כך נצביע על העניין שיכול להיות לעיתונות לחרוג מתפקידה התקשורתית ולהשתתף בפעילויות העלמה כאלה.

א. **נבחרי ציבור ונושאי תפקידים במערכות מקומיות וארציות** — חינוך הינו עניין מרכזי וחשוב להורים והם מעורבים בו באופן פעיל ובמידה גדלה והולכת. לכן, מערכת חינוך מצליחה שנכללת בין הישגיו של נושא משרה, או איש ציבור, יכולה להוסיף לערכו בעיני ההורים, שהינם בוחרים פוטנציאליים, ולהרים את קרנו בזירות המאבקים הפוליטיים. דבר זה בולט במיוחד בפריפריות, שבהן לחינוך יש מקום מרכזי והוא חשוב ביותר לעתיד הנוער. לאנשי

הציבור חשוב שהעיתונות זוקפת לזכותם פתרונות לחולאים של מערכת החינוך. בכך היא מאפשרת להם להופיע במקום המורות כמייצגים וכדוברים בלעדיים של מערכת החינוך, אשר דואגים לשיפורה על ידי הנהגת חידושים ושינויים, ומציגים הישגים והצלחות בעניינים אלה.

ב. **הורים** – בני מעמדות הביניים רוצים לשפר את איכות החינוך של ילדיהם ומשיגים זאת על ידי פנייה למערכות חינוך חלופיות, או באמצעות קנייה של שירותים נוספים בבתי הספר. אין להם קושי לממן אפשרויות אלה, אך מן הבחינה החוקית, בשל הדרישה לשיוויון במערכת החינוך, ישנם מכשולים בדרך למימוש מטרותיהם. לכן כדאי להורים להציג את המערכת הבית-ספרית ככושלת, בעיקר בגין איושה במורות שאינן יכולות לעשות את הנדרש מהן ואינן מתפקדות כראוי. ככל שהמערכת תיראה גרוע יותר כך יש לדרישותיהם לחינוך "פרטי", "אחר", או "ייחודי" ביסוס והצדקה גדולים יותר.

ג. **המערכת הניהולית והנהלות בתי הספר** – בתי הספר, בעיקר בערים בהן אזורי הרישום פתוחים, נמצאים בתחרות עם בתי הספר האחרים על יוקרה ועל תלמידים והורים. לציבור יש ידע על הפופולאריות של בתי ספר מסוימים והביקוש להם, כמו גם על המצב העגום של בתי ספר אחרים. מנהל בית ספר משתדל לשפר את מצב בית ספרו, אך גם לקצור את פירות ההצלחה ולהבליט את חלקו בדברים החיוביים, ויש לו עניין לזהות עצמו עם "בית הספר" המצליח שלו. מטרות אלו מושגות על ידי הצגתו בידיעות בשמו, כבעל הסמכות והיוקרה הבלעדי בהקשרים החינוכיים החיוביים, תוך כדי העלמה של המורות מזירת ההתרחשות והרחקתו מן הכשלים של המורות, שעושות את רוב הפעילויות החינוכיות והתחזוקתיות בבית הספר.

ד. **גופים כלכליים** – הגלובליזציה שישראל משתתפת בה, והגישה הכלכלית חברתית של נאו-ליברליזם, הפכה את החינוך לעסק שיש לו אינטרסים כלכליים. הגישה שלטת בארה"ב, באנגליה וגם בישראל ומחויבת לכלכלת השוק ולחופש ולבחירה אינדיבידואלית בין אפשרויות ההיצע של השווקים. היא מקדמת סדר יום חברתי-פוליטי שבו השוק והגיונו הוחלו על כל מעגלי החיים ועשו את בתי הספר ומערכת החינוך לחלק מכלכלת השוק, שמחייב אותם לעבוד לפי אחד מגילוייה של אידאולוגיה זו. התחרות והבחירה מאפשרות למי שהאמצעים ברשותם לקבל את רצונם, וכך בעלי הכוח, שברשותם האמצעים הכספיים, מממשים את החופש לבחור ולרכוש את הסל הטוב ביותר, המשלים את הסל החינוכי שהמדינה מספקת לכולם, או מחליף אותו. בדרך זו הצטרפו קבוצות כלכליות חזקות שיש להן עניין לקדם את האידאולוגיה הנאו-ליברלית (Apple, 2001) לספקי השירות למערכות החינוך.

יתרה מזאת, בישראל, כמו במדינות המערב, לקהילות הפוליטיות-כלכליות יש אוריינטציה פטריארכאלית וערכים גבריים. הן מחזיקות באידאולוגיה החברתית-פוליטית הנאו-ליברלית המכוונת להגדיל את הרווחים באמצעות פגיעה בשדרת העובדים והחלשה של העבודה המאורגנת. תהליכים אלה פועלים במיוחד בספירה הציבורית כאשר תשומת הלב ממוקדת

בעיקר בחינוך ובשירותי הרווחה והבריאות. במערכת הציבורית העבודה המאורגנת כוללת בעיקר עובדים במקצועות של ה"צווארון הוורוד" – עבודות המתבססות בעיקר על נשים, דורשות השכלה יחסית גבוהה, אך מתגמלות בשכר ובסטאטוס חברתי נמוך ומציעות מעט אפשרויות קידום (למשל, Smyth, 1995; Lawn & Ozga, 1981).

ה. **האקדמיה** – אחת מהקבוצות הקודמות היא האקדמיה, שנראית בעיני הציבור ובעיני עצמה מקור הידע העיקרי והמחזיקה בכולו או ברובו. מעמד זה מעניק לה סמכות ועוצמה חברתית ציבורית, כמו גם מעמד כלכלי המתממש על ידי העסקה של אנשי אקדמיה בבתי הספר ובמערכות חינוך כיועצים וכמומחים. מומחים אלה מצביעים על הפגמים במערכת החינוך ויועצים או מסייעים לתקן אותם. אלה עושים את האקדמיה לשחקן בתחרות הכלכלית, ומספקים לה ולחברי הסגל רווח כספי וחיזוק למעמדו הציבורי. כדי לשמר את מעמדו יש לאקדמיה וחבריה עניין להופיע בציבור כמומחים בתחומי החינוך, בסוגיות של חזון חינוכי, תכניות הלימודים ודרכי ההוראה שלהן, כמו גם הערכה ומדידה של המערכת. בכך האקדמיה משתתפת במאמציהם של בעלי העניין, שנמנו לעיל, לפחת במעמד הציבורי ובערכן המקצועי של המורות. פיחות זה מסייע להם ומצדיק את כניסתם לבתי הספר על גב המורות, כדי להרוויח כסף ויוקרה (גור-זאב, 1999; כהנא ולומסקי-פדר, 1988).

לדעתנו העיתונות הזדהתה עם חלק ממטרותיהן של קבוצות אלה ואולי חברה אליהן בכך והעמידה לרשותן שני מנגנונים תקשורתיים. המנגנון האחד הוא הסתרה, העלמה, או השתקה של רבבות המורות, הדרתן ממעמד של נושא בסיפור החינוכי ודחיקתן למעמד של עושות שאינן קיימות, בלתי נראות ובלתי נשמעות. המנגנון השני הוא הצגת המורות בעיתונות כמי שאינן מתפקדות, חלשות, כושלות וקשורות לענייני אתיקה ופיללים. לשני המנגנונים יש הצדקה ולגיטימציה מקצועית וציבורית, בהיותם מופעלים כשיגרה עיתונאית וכפופה למגבלות מסוגים שונים, ובכללם העניין הציבורי שידיעות יכולות לעורר. התיאור הבלבדי של ראשי המערכת או הציבור המופיעים באירועים חינוכיים מאפשר לעיתונאי להתעלם מהמורות, שוודאי לו כי לא הן הגו את הרעיונות ולכן אין להן חלק בתהילה. בהתאמה לכך, כאשר לעיתונאי יש עניין להציג מורות הן רק מגיבות לדברי אחרים, או מתייחסות אליהם כתוספת תומכת, כאשר מצוטטות מורות הן בדרך כלל מבטאות דברים רגשיים ורגשניים. תיאורים "אובייקטיביים" כאלה מבססים דימוי של נשים שחזקות ברגשות, דעות, עמדות, ערכים, אך בלתי מקצועיות בתחומי עיסוקן ומומחיותן גם לאחר שזכו לנראות ולתפקידים בספירה הציבורית (ספורטא ויונה, 2003). גם תיאורן ה"נייטרלי" של המורות כמי שאינן מתפקדות, חלשות, כושלות וקשורות לענייני אתיקה ופיללים דומה להצגתם של עובדים מאורגנים אחרים כבטלנים, ומאפשר להחיל עליהן סטיגמה זו.

התוצאה החברתית של ההדרה וההתעלמות מן המורות בידיעות על החינוך בישראל היא דימוי ציבורי שלילי אשר מאפשר לפגוע בשכרן ובתנאי העבודה שלהן, לצמצם את יכולתן להתארגן ו"להרים ראש" ומנציחה אותן כבעלות "מעמד נמוך, אובדן אוטונומיה, תנאים גרועים יותר, מורל נמוך ושעבוד לשליטה חיצונית גדלה והולכת בבית הספר ובתכנית

הלימודים" (Harris, 1990, עמ' 12). מנגנון חברתי זה הופעל גם לגבי המורות בארץ, וביתר שאת עקב היותן מגדר "שותק", כך שיש שתי סיבות לכך שאינן מתקוממות נגד הצגתן השלילית והעלמתן ואינן פונות למאבק על דמותן בעיתונות. האחת היא עצם היותן נשים. אולם השתיקתן דווקא תומכת בסטריאוטיפ הנשי של סבילות, כבי, רגישות ועלבון ואף מחזקת אותו. הסיבה השנייה היא השתייכותן לרובד החברתי-כלכלי הבינוני-נמוך, ולמעמד הפועלים-עמלים, ובהקשר זה אפשר לשער כי אפילו היו העובדים במערכת החינוך גברים לא הייתה התמונה התקשורתית שונה מזו שחשפנו.

לסיכום, בתקופה בה נערך המחקר, העיתונות בישראל פעלה להדיר את המורות מן הבימה הציבורית ולהציגן בחולשתן, חדלונן וקורבנותן. בכך הייתה העיתונות שותפה סמויה למחצה של הקואליציה של בעלי כוח פוליטי-כלכלי-חברתי רב המועסקים או שולטים בחברות בעלות התכוונות גברית. הסיוע של העיתונות להשגת המטרות של השותפים התבטא בהצגת מידע שכוון להבנות את המציאות באופן מתאים להם, ושבה הדרתן של המורות או הצגתן באור שלילי הן חלק ממאבק פוליטי-כלכלי-חברתי שנועד לחזק גישות פטריארכאליות כלפי נשים על מנת להשאירן כנועות, נחותות ומקופחות מבחינות רבות.

ביבליוגרפיה

- אברהם, א' (2001). **ישראל הסמויה מעיני התקשורת. הקיבוצים, ההתנחלויות, ערי הפיתוח והישובים הערביים בעיתונות**. ירושלים: אקדמון.
- גור זאב, א' (1999). **פילוסופיה, פוליטיקה וחינוך בישראל**. חיפה: זמורה ביתן.
- וימן, ג' (2000). מגדר ופרסומת: נשים וגברים בתשדירי הפרסומת הטלוויזיונית בישראל. **מגמות**, 3(3), 466-485.
- טוכמן, ג' (1995). תהליכי העבודה בהפקת החדשות העיתונאיות: הפיכת הבלתי צפוי לשיגרה. בתוך ד' כספי (עורך), **תקשורת המונים – מקראה** (עמ' 234-255). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- טורין, א' (2010). 'על גב הילדים' – ניתוח מגדרי של סיקור שביתות המורים בעיתונות הישראלית. בתוך א' הרצוג וצ' וולדן (עורכות), **על גב המורות: כוח ומגדר בחינוך** (עמ' 91-127). ירושלים: כרמל.
- כהן אביגדור, נ' (2000). פוליטיקאיות (בהשוואה לפוליטיקאים) בעיתונות נשים בישראל: דרך הצגתן בשנות הבחירות לכנסת – 1959, 1977, 1996. **פתוח**, 4, 75-99.
- כהנא, ר', ולומסקי-פדר, ע' (1988). **דיוקנו של המורה בחברה הישראלית**, ירושלים: אקדמון.
- כספי, ד' ולימור, י' (1996). **תקשורת המונים – חלק ג'**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- לחובר, ע' (2002). מהעמוד האחורי אל מרכז האג'נדה. **פנים**, 22, 94-103.
- לימור, י' ומן, ר' (1998). **עיתונאות: איטוף מידע, כתיבה ועריכה**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- למיש, ד' (2002). המדיה, הזונה והמדונה. **פנים**, 22, 84-93.
- מקומבס מ"א ושו, ל"ד (1995). התפקוד של אמצעי תקשורת המונים כקובעי סדר היום. בתוך ד' כספי (עורך), **תקשורת המונים – מקראה** (עמ' 109-121). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

- ספורטא, י', ויונה, י' (2003). תיאוריה וביקורת. **במה ישראלית**, 22, 35-65.
- פירסט, ע' (2000). בישראל אין כל חדש? דימויים של גברים ונשים בפרסומת הישראלית הכתובה. **פתח**, 4, 127-156.
- פלסנר-ליבס, ת' (2001). השתלבותן של נשים במרחב הציבורי הטלוויזיוני בישראל. בתוך י' עצמון (עורכת), **התשמע קולי? – ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית** (עמ' 325-339). ירושלים: ואן ליר.
- קראוס, ו' (1984). תפיסת מיבנה המקצועות בישראל. **מגמות**, כו, 283-294.
- קראוס, ו' והרטמן, מ' (1994). שינוי ביקורת המקצועות בישראל. **מגמות**, לו, 78-87.
- שכטר, ת' (2001). עבודה, אימהות ופועלות – על פי "דבר הפועלת". בתוך ד' כהן (עורכת), **"מעשה ידיה" אישה בין עבודה ומשפחה** (עמ' 27-34). רמת גן: אוניברסיטת בראל, המרכז לחקר האישה ביהדות.
- שקדי, א' (2004). **מילים המנסות לגעת**. תל אביב: רמות.

- Apple, W. M. (2001). *Educating the "right" way*. New York: Routledge.
- Ball, S. J. (1992). *Politics and policy-making in education*. London: Routledge.
- Berliner, D. C., & Biddle, B. J. (1995). *The manufactured crisis. Myths, fraud and the attack on America's public schools*. NY: Addison Wesley.
- Burbach, H., & Figgins, M. (1993). A thematic profile of the images in film. *Teacher Education Quarterly*, 20(2), 65-75.
- Coxon, A. P. M., & Jones, C. L. (1979). *Class and hierarchy: The social meaning of occupations*. London: Macmillan.
- Davis, D. K. (1990). News and Politics. In D. Nimmo & D. L. Swanson (Eds.). *New direction in political communication* (pp. 147-184). New York: Sage.
- Dixon, T. L., & Linz, D. (2000). Overrepresentation and underrepresentation of African Americans and Latinos as lawbreakers on television news. *Journal of Communication*, 50(2), 131.
- Faludi, S. (1991). *Backlash. The undeclared war against American women*. NY: Anchor Books.
- Farber, P., Provenzo, E., & Holm, G. (1994). *Schooling in the light of popular culture*. Albany, NY: SUNY Press.
- Gerbner, G. (1963). Smaller than life: Teachers and schools in the mass media. *Phi Delta Kappan*, 44, 202-205.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Harris, K. (1990). Teachers and proletarianization: Towards a justification for intervention. *Journal of Philosophy of Education*, 24(2), 171-183.

- Hayden, J. (1996). Beyond Mr. Bubbles: An analysis of the public image of early childhood care and education in western Sydney. *Journal for Australian Research in Early Childhood Education*, 1, 65-76.
- Hoyle, E. (2001). Teaching: Prestige, status and esteem. *Educational Management & Administration*, 29, 139-153.
- Lawn, M., & Ozga, J. (1981). The educational worker: A re-assessment of teachers. In M. Lawn & L. Barton (Eds.), *Schools, teachers and teaching* (pp. 45-64). London: Falmer.
- Len-Ríos, M. E., Rodgers, S., Thorson, E., & Yoon, D. (2005). Representation of women in news and photos: Comparing content to perceptions. *Journal of Communication*, 55(1), 152-168.
- Lind, R. A., & Salo, C. (2002). The framing of feminists and feminism in news and public affairs programs in U.S. electronic media. *Journal of Communication*, 52(1), 211-228 .
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1984). Drawing valid meaning from qualitative data: Towards a shared craft. *Educational Researcher*, 13(5), 20-30.
- Parliament of Australia Senate (1998). *A class act: Inquiry into the status of the teaching profession*. Advisory report to the Senate Employment, Workplace Relations, Small Business and Education Committee. Available at: www.aph.gov.au/senate/committee/EET_CTTE/ClassAct/contents.htm
- Schutz, A. (1967). *The phenomenology of the social world*. Evanston, IL: Northwest University Press.
- Shoemaker, P.J. (1991). *Communication Concepts 3: Gate keeping*. Newbury Park, CA: Sage.
- Smithers, R. (2001). Teachers on TV shown as idle drunks. *Education Guardian*, Aug. 3, 2001. Available at: www.gaurdian.co.uk/print/0,3858,4233149-103690,00.html
- Smyth, J. (1995). Teachers' work and the labor process of teaching. In T.R. Guskey and M. Huberman (Eds.). *Professional development in education* (pp. 69-91). New York: Teachers College Press.
- Treiman, D. J. (1977). *Occupational prestige in comparative perspective*. NY: Wiley.
- Trier, J. D. (2001). The cinematic representation of the personal lives of teachers. *Teacher Education Quarterly*, 28, 127-142.
- Weber, S., & Mitchell, C. (1995). *That's funny, you don't look like a teacher! Interrogating images and identity in popular culture*. London: Falmer.